

Mgr Michał Głowacz

Kolegium Nauk Humanistycznych

Instytut Archeologii

Uniwersytet Rzeszowski

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Gospodarka i osadnictwo społeczności późnoneolitycznych i z wczesnej epoki brązu na terenie Polski południowo-wschodniej i zachodniej Ukrainy

Podstawowym celem niniejszej rozprawy jest charakterystyka gospodarki jaką prowadziła społeczności kultury ceramiki sznurowej (dalej KCSZ) oraz kultury mierzanowickiej (dalej KM) na terenie Polski południowo-wschodniej i zachodniej Ukrainy. W rozumieniu autora, pojęcie gospodarki pradziejowej dotyczyć ma głównie podstaw utrzymania tych społeczności. Kwestie wytwórstwa, pozyskiwania surowców czy handlu/wymiany podjęte zostały w sposób ogólny. Obszarem wyjściowym dla tych rozważań będzie tu Polska południowo-wschodnia, przez co autor rozumie południową część Kotliny Sandomierskiej oraz wschodnią część Karpat polskich. W ramach poszerzenia obszaru badań do pracy włączony został obszar Ukrainy zachodniej, czyli wysoczyzny wschodniego Przedkarpacia, Wyżyny Podolskiej, Wyżyny Wołyńskiej oraz Polesia. W celu ukazania tła porównawczego, autor kilkakrotnie odwołuje się do danych pochodzących głównie z zachodniej części małopolski, a także północnej Słowacji zachodnich Czech i wschodnich Niemiec. Zakres chronologiczny pracy obejmuje ramy ok. 2900-1500 BC czyli okres osadnictwa wspomnianych wyżej kultur na omawianym obszarze.

Analiza zwyczajów gospodarczych ludności KCSZ i KM przeprowadzona została w oparciu o dane botaniczne (rozdział IV) oraz zoologiczne (rozdział V), pochodzące z przebadanych wykopaliskowo stanowisk archeologicznych. W przypadku danych botanicznych, rozpatrzone zostały przede wszystkim analizy diagramów palinologicznych pochodzących z torfowisk zlokalizowanych na omawianym obszarze.

W rozdziale IV przedstawiony został obraz szaty roślinnej oraz jej zmian na przełomie neolitu schyłkowego i wczesnej epoki brązu. Poruszone zostały wędrówki drzewostanów oraz zmiany taksonomiczne zachodzące wśród roślin łąkowych. W oparciu o pozyskane dane wskazano okresy wzmożonej działalności antropogenicznej, oddziałującej bezpośrednio na środowisko naturalne. Dzięki analizom osadów pyłkowych wyodrębniono również obecność roślin uprawnych, zarejestrowanych jedynie w okresie osadnictwa KM. Rozdział traktujący o danych botanicznych, zawierał również zestawienie dostępnych danych antrakologicznych i karpologicznych.

Analiza szczątków zwierzęcych przeprowadzona została w oparciu o dostępne opracowania materiałów kostnych z omawianego obszaru. Ze względu na stan badań jedyną możliwą do wykorzystania metodą w tym procesie była metoda GLS (czyli Globalnej Liczby Szczątków). Przedstawiony został procentowy udział szczątków poszczególnych gatunków na stanowiskach KCSZ i KM. Były to szczątki bydła, świnia, owcy/kozy oraz zwierzyny dzikiej. W zestawieniu tabelarycznym zastosowano również kryterium podziału na narzędzia i ozdoby oraz pojedyncze kości i depozyty szkieletowe. Udział narzędzi i ozdób w grobach obu kultur rozpatrzony został w kontekście płci pochowanego osobnika.

Rozdziały traktujące o źródłach paleobotanicznych i archeozoologicznych poprzedzone zostały częścią wstępną. W rozdziale pierwszym przedstawiony został zarys problemu oraz wyznaczono cele i zakres pracy. Następnie zrelacjonowana została historia badań prowadzonych na wyznaczonym obszarze od końca XIX wieku do chwili obecnej, podejmowanych na stanowiskach schyłkowoneolitycznych i we wczesnej epoce brązu. W rozdziale trzecim przedstawiono warunki środowiskowe wskazanego obszaru oraz zagadnienia dotyczące zmian klimatycznych jakie zachodziły na przestrzeni III tysiąclecia BC oraz w pierwszej połowie II tys. BC.

Mimo, iż głównym celem pracy jest charakterystyka podstaw utrzymania, w rozdziale VI autor podejmuje analizę surowców stosowanych w wytwórstwie KCSZ i KM. Omówione zostają wszystkie rodzaje skał z których społeczności te wykonywały swoje narzędzia oraz wskazuje najbliższe ich źródło/wychodnie. Przedstawiony zostaje również procentowy udział narzędzi wykonanych z poszczególnych surowców. W rozdziale podjęta została również kwestia wytwórstwa wyrobów z miedzi i brązu oraz lokalizacje źródeł solonośnych, niezwykle ważnych dla wędrownych społeczności pasterskich.

Rozdziały VII i VIII dotyczą kolejno osadnictwa i chronologii KCSZ i KM na wyznaczonym obszarze. Dane osadnicze przedstawiono z uwzględnieniem podziału na stanowiska sepulkralne i osadowe dla obu kultur. W zestawieniach tabelarycznych uwzględniona została wysokość n.p.m. oraz charakterystyka krajobrazu. Punkty osadnicze obu kultur przedstawione zostały na trzech mapach. Dodatkowo podjęta została kwestia bonitacji gleb omawianego obszaru, a ich rodzaje przedstawiono na dwóch mapach glebowych. W rozdziale dotyczącym chronologii zaprezentowane zostało zestawienie tabelaryczne wszystkich, uzyskanych dotychczas oznaczeń radiowęglowych, oraz ogólnie ramy chronologiczne dla obu kultur na omawianym obszarze.

Wysoką wartość badawczą zawiera rozdział IX, poruszający zagadnienia z zakresu bioarcheologii, która w chwili obecnej stanowi źródło szeregu metod badawczych i jest przyszłością dla studiów nad prehistorią człowieka. Głównym tematem poruszonym w tej części pracy są badania izotopów stabilnych zawartych w kolagenie szczątków kostnych zwierząt i ludzi. Po przedstawieniu istoty tych badań, autor prezentuje zestawienie wyników uzyskanych w toku badań własnych. Analiza dotyczyła zawartości izotopów węgla ^{13}C oraz azotu ^{15}N w szczątkach zwierzęcych pochodzących ze stanowisk KCSZ i KM w Skołoszowie,

Zamiechowie, Szczytnej, Mirocinie i Wierszyczycy. W dalszej części zaprezentowane zostały dotychczas opublikowane wyniki badań izotopów stabilnych dla szczątków ludzkich i zwierzęcych ze stanowisk ulokowanych na omawianym obszarze oraz z zachodniej części Małopolski. Wyniki również dotyczyły zawartości izotopów węgla ^{13}C i azotu ^{15}N , a także izotopów strontu $^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$. Na ich podstawie podjęta została próba scharakteryzowania diety zwierząt i ludzi schyłkowego neolitu i wczesnej epoki brązu, oraz mobilności grup ludzkich w tym okresie. Kwestie migracji poruszone zostały również w dalszej części rozdziału, traktującej o wynikach badań mitochondrialnego DNA.

Rozdział X nosi charakter rozdziału podsumowującego, w którym przedstawiona zostaje charakterystyka gospodarki ludności KCSZ i KM w Polsce południowo-wschodniej i na zachodniej Ukrainie, w oparciu o dane zaprezentowane we wcześniejszych częściach pracy. W niniejszym podsumowaniu autor potwierdza, funkcjonujące w literaturze poglądy na temat pasterskiego trybu hodowlanego w KCSZ oraz trybu rolno-hodowlanego w KM, przy czym nie jest możliwe na chwilę obecną szczegółowe sprecyzowanie rodzaju hodowli w okresie rozwoju KCSZ oraz stosunku rolnictwa do hodowli w KM. W rozprawie wykazane są również znaczne trudności w szczegółowej charakterystyce tych profili, uwzględniając także zmiany w toku rozwoju obu kultur, oraz różnice wynikające z geografii środowiska. Według autora, całkowite wykluczenie osiadłego trybu życia oraz zajęć rolniczych, w całym okresie rozwoju KCSZ nie jest słusznym założeniem, co zresztą częściowo potwierdzają wyniki badań izotopowych. Kwestię charakterystyki podstaw utrzymania obu społeczności, uznaje za nie możliwą do wykonania na chwilę obecną. W celu prowadzenia dalszych rozważań konieczne jest poszerzenie bazy źródłowej, głównie o wyniki analiz osteologicznych przeprowadzonych na szczątkach zwierzęcych oraz danych izotopowych pozyskanych ze szczątków zarówno zwierzęcych jak i ludzkich. W rozdziale podsumującym autor podejmuje również wywód dotyczący struktury społecznej oraz wskazuje na konieczność podjęcia tych rozważań, poruszając kwestie podstaw utrzymania.

Kolejny rozdział stanowi katalog stanowisk, z których materiały stanowiły podstawę niniejszej rozprawy. Zawarte zostały w nim przebadane wykopaliskowo i opracowane stanowiska KCSZ i KM. Katalog podzielony został na cztery części a mianowicie: stanowiska KCSZ w Polsce południowo-wschodniej, stanowiska KCSZ na zachodniej Ukrainie, stanowiska KM w Polsce południowo-wschodniej i stanowiska KM na zachodniej Ukrainie. W ostatnim rozdziale przedstawione zostało zestawienie źródeł wykorzystanych przez autora.